

Fakitermelés és szénégetés Székelyvarságon.

Székelyvarság nem régi település. Néhány adat arra mutat, hogy egyesek 1780-ban kezdték meg a letelepedést, nagyobbarányú település azonban csak 1840 után kezdődött. A telepesek Oroszhegy község szegényeiből kerültek ki, akik eleinte csak állataikat legeltetni hajtották erre a területre s amikor már meg is telepedtek, még jóideig Oroszhegy községhoz tartoztak. Székelyvarság közigazgatásilag 1904-ben, egyházig 1907-ben vált önállóvá.

Az erdőket és legelőket az Oroszhegytől való elválás után 19 évre — 1923-ban — osztják meg. A települők arányjognak nevezett jogát az anyaközséggel szemben 1/5-öd részben állapították meg: így a telepesek az oroszhegyi közös legelő és erdőbirtokból 3500 holdat kapnak. Az erdőt is használják legelőül, de új erdősítésekben nem legettetnek addig, amíg az erdő legalább 10 éves. Az erdők faállománya bükk, fenyő, éger és mogyoró, azonban kevés nyár és fűzfá is akad.

Az erdő használata arányjogon alapul. A különválláskor mindenki annyi erdő és legelő-jogot kapott, amennyivel Oroszhegyen rendelkezett. Ugy a legelő, mint az erdő a közbirtokosságé. Közbirtokosok eredetileg azok voltak, akik Oroszhegytől kapták a jogot ottani származásuk révén. Más községekből való települtek csak vétel, házasság vagy öröklés után kaphattak jogot. Régebben a leányok nem örököltek s a velük adott „staférung“, stb. szolgált kielégítésül, most azonban egyformán örökölnek a fiúkkal.

Fakitermelés.

A lakósság a régebbi időben főleg erdőkitermelésből élt s ma is ez a főfoglalkozásuk. A kitermelésben annak idején nem volt semmi-féle korlátozás, mindenki bement az erdőbe s vághatott annyi fát,

amennyire szüksége volt. Mivel kevés volt a legelő és szántó, ilyen területek nyerése végett erdőt kellett írtani és tisztítani.

A szabad erdőlésnek a hatóságok által bevezetett tervszerű erdőgazdálkodás vetett véget. Ettől az időtől kezdve a közbirtokosság szükségletére minden évben megjelölik a kivágásra szánt területet: a *vágtér* (*vágtér leszakítás*). A vágtéről mindenki jog a után és meghatározott áron kaphat fát. Az árakat a közbirtokosság vezetősége állapítja meg. Az ár nem minden évben egyforma, mert az az erdő kezelésével, gondozásával (erdőpásztor és a vezetőség fizetése stb.) járó költségektől és az erdő után fizetendő adó összegétől függ, amely költségeket a vágtér árából kell fedezni. Az egész évi költséget jogok szerint osztják el:

2. kép: Fa fűrészelése döntéshez.

3. kép. Fűrészelés közben a fát nyomatják fejszével.

1. kép. Álló fa kérgének hántása.

kinek mennyi jog van, annyiszor fizeti az egységet.

A régi időben minden fát külön becsültek és így állapították meg az összértéket pénzben, most a fák osztása köbméter szerint történik. Előbb megállapítják a vágtérben levő fák mennyiséget köbméterben és elosztják a jogok számával, így mérés útján meg kell állapítani, hogy minden szálfában hány köbméter van. A megállapítás módja: a vágtéren levő minden egyes fa vastagságát mell magasságban *kluppával* (mérővas) lemérik s a fát folyósámmal látják el (így a vágtérben levő fák darabszáma is megállapítást nyer). Ezután a 10, majd a 10–20, végül a 20–30 stb. cm.-es átmérőjű fák-

ból levágnak két-két darabot és megmérik a levágott egyes fák hosszúságát. Ezek a próbafák. Igy csoportonként megállapítják a fák átlag hosszúságát, majd kiszámítják, hogy minden levágott fában hány köbméter van. A köbméterek számát összeadják és elosztják a jogok számával.

4. kép. A tőkefának az isztivához való szállítása.

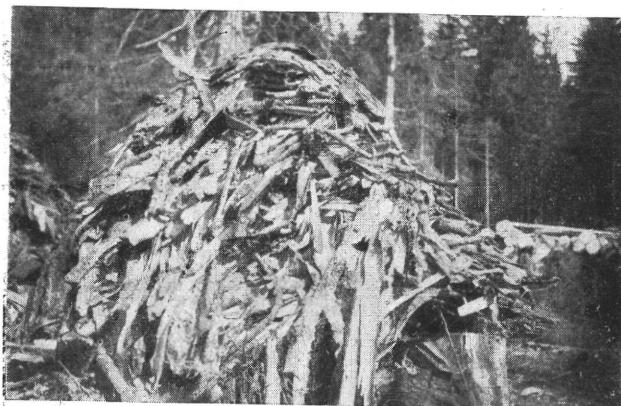
5. kép. A tőkefának egy lóval való húzatása az isztivához.

6. kép. A tőkefának isztivába való rakása (görgetés).

Fadöntés. A fadöntés munkamenete a következő: döntés előtt a fa alsó részét gyökeréig le kell hantani (1. kép.), hogy a csutakon (tönk) héjja ne maradjon. A fűrészelést a döntési irány nyal ellentétes oldalon kezdik (2. kép.). Amikor a fűrészelés már elég mély, a vágásba fejszét ütnek (3. kép.) egyrészt azért, hogy a fűrészt ne szorítsa, másrészt pedig a fa más irányba ne dőljön. A másik oldalon (amerre a döntés történik) a fát ismételten bevágják. A döntés után következik a csapolás: az ágak levágása. A ki-döntött rönk felső végeinek legkisebb átmérője 5 cm. lehet. A csapolást követi a hántás vagy hántolás: a kéreg eltávolítása. A hántolt fa neve *tőke*. A hántolás után a tőkéket az isztivához szállítják, ez két lóval, a szekér első tengelye segítségével történik (4. kép.).

A tengelyhez erős lánccot kötnek, amelyhez a tőke egyik végét erősítik s így húzatják az isztivához. A lánccot a tőke fába vert vastag szeghez erősítik. A vékonyabb fákat azonban egy lóval, tengely nélkül húzatják (5. kép). Az isztivára a tőkét kezresztben álló fákon görgetik magasra (6. kép), csákányok segítségével. Dönteni az év minden szakában lehet, de legjobb augusztus és szeptember hónapokban, mert ebben az időben megy legkönnyebben a hántás. A lehántott kérgét összegyűjtik, bogolyába rakják (7. kép), s eladják a gyárnak, amely cserző anyagot készít belőle a bőrfeldolgozó ipar részére. A lehántott kéreg addig marad az erdőben, amíg meg nem szárad, aztán apró darabokra

7. kép. Vörösfenyőfa kéreg bogolyában.

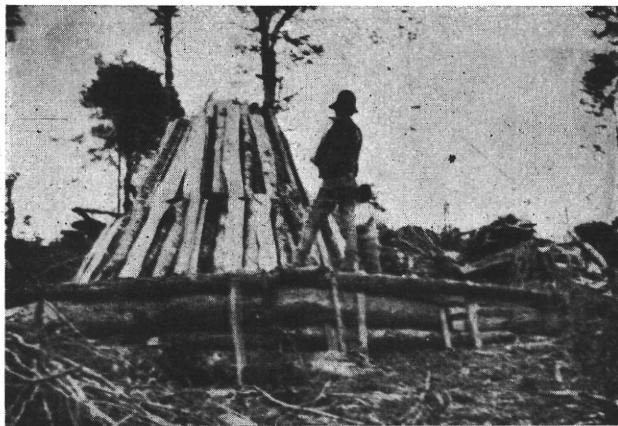
8. kép. Baksahely kijelölés és simítás.

9. kép. A baksahely egyenletességek ellenőrzése.

törlik és úgy szállítják tovább. Téli döntésnél a fenyő kérgé megfagy és a hántás alkalmával apró darabokba pattogzik, ipari célokra nem gyűjthető. A bükkfa kérgét nem hántják, mert ebből készül a sipér (Schlipper talpia) és a szénégetéshez való fa.

A fadöntés köbméterre történik. Ára köbméterenként 3 pengő, amely összegben a hántolás is benne van. A fát u. i. döntés után okveflenül hántolni kell, mert egyszerűtlenül válik könnyebbé szállítás alkalmával, másrészről a kéreg alá nem mehet féreg. Egy ember jó fából naponta 5 köbmétert tud kitermelni. A döntési helytől az isztivához

10. kép. Lejtős helyen terrasz-szerűen kiképzett baksahely.

11. kép. Oszlopokra épített baksahely.

12. kép. Keresztvágó fűrésszel való munka.

való szállítás és rakás díja köbméterenként 2 pengő. A tőke köbméterének kisszámítása *hosszalóval*¹ történik, amelynek segítségével megállapítják a tőke hosszát, majd a tőke felében *klupával*² megállapítják annak átmérőjét centiméterben.

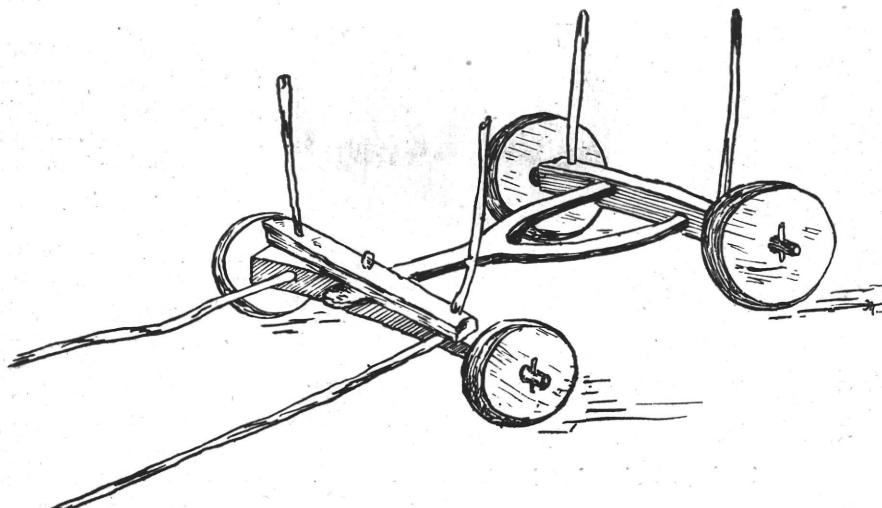
Az isztivába rakott tőkefák téligrint maradnak az erdőben. Télen a tőkének a rendeltetési helyéig (fürésztelep vagy vasúti állomás stb.) való szállítása az u. n. bakszánon szintén köbméterenként történik. Az árat pedig távolság szerint állapítják meg. Ha az isztiva fent van a hegyen, előbb a tőkét lecsuszthatják a lejtőn, majd az egyik végét felieszik a szánra, láncjal megerősítik és így huzatják a rendeltetési helyig. Ezután következik a rönkölös, amit rendszerint a fűrésztelepen végeznek. Rönkölös a tőkefának levágása vastagság szerint való felhasználhatóságának meg-

¹ Hosszaló két rúdból álló, szögben mereven összeszerkesztett mérőszék, a szög két szára által bezárt távolság egy öl, vagy egy méter.

² Klupa vaslemez ből álló álmérő-megállapító eszköz, melynek egyik szára centiméteres beosztású.

felelően. Rönkölés után a fa a gájtérbe (Gatter) kerül.

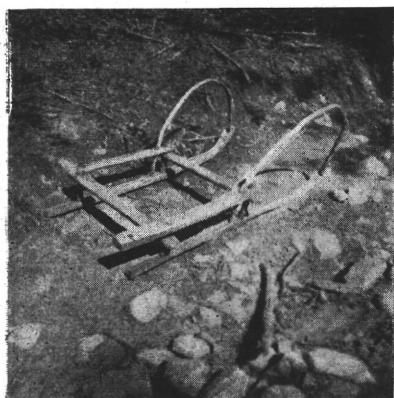
Télen a szállítómunkások vasmacskát használnak, ezt kovácsok is készítik, de utóbbi időben inkább gyárit alkalmaznak.

13. kép. Méterhordó kéziszékérke.

Szénégetés.

Mint az erdőgazdálkodásnak egyik ága, a szénégetés most is nagy szerepet játszik a lakosság életében. Egyes emberek sajátjukból vagy vett fából égetnek szenet saját számlájukra. A szegény emberek kénytelenek mások részére megállapított munkadíjért égetni. Vannak a falubeliek között is fakereskédéssel foglalkozók — vagy városi fakereskedők, — akik lábon való kivágásra veszik a fát. Ennek a fának egy részét, mint épület-, talp-, szerszámfát stb. értékesítik, másik részéből szenet égetnek, vagy mint tűzfát adják el. A kész faszénért hektónként fizetnek. Egy hektó égetés díja 50—60 fillér. (Egy hektóban kb. 20—25 kg szén van.) Ezért a díjért vágott és folyóméterbe rakott száraz fából égetnek. A munkaadó kikötheti, hogy egy folyóméter fából mennyi szenet kell nyerni. A folyóméter magassága 1 méter 30 cm., hossza egy méter, hasábok hossza 1'30 méter vagyis egy folyóméter = $1 \times 1'30 \times 1'30$ mrt.

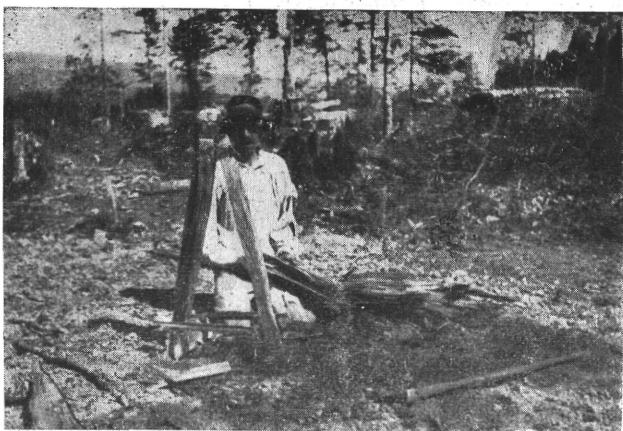
14. kép. Gyalogszán
(méter-fa hordáshoz).

A régi időben a baksahely (szénégető hely) készítéséért a munkaadó külön díjat fizetett, most azonban ennek a munkának a díja a szénégetés díjában bennefoglaltatik.

A szénégetéshez előbb megfelelő, magassabban fekvő helyet keresnek, amelyet éppen úgy kell előkészíteni, mint a szérűt. Magasabb hely azért szükséges, mert lapos hely az erdőben rendesen nedves. Az ilyen helyen elsősorban a gyepet, a fiatal fákat vaslapáttal és ásóval kiirtják.

15. kép. Baksa-bél kezdete.

16. kép. A baksa-üreg készítése.

nincs-e benne gödör, azt oly módon vizsgálják meg, hogy az ember a baksahely szélén lefekszik és azt végignézi (9. kép). Ahol gödör van kitöltik, ahol emelkedés, azt leveszik. A szénégetők szerint a baksahelynek olyannak kell lenni, mint a fazék fedőjének. A baksahelyen — a földben, — nem szabad sem fadarabnak, sem lehullott száraz leveleknek maradni, mert azok elégése folytán a baksába rakott fa lesüllyed és lyuk keletkezik, amiből nagy kár származhat. Tehát a gödrök kitöltésénél arra kell ügyelni, hogy abban levelek, fadarabok ne maradjanak. A kész baksahelynek olyan tisztának és egyenletesnek

A szénégető helye *baksa-, vátra-* hely, vagy *millér*. *Millérnek* akkor nevezik, ha kicsire tervezik a baksát s kb. csak 5 folyóméternyi fa lesz benne. A kijelölt helyen előbb egy nagyobb karót vernek a földbe, amely körül zsinórral kört húznak s ennek nyomán kisebb karókat vernek a földbe (8. kép). A baksahely nagysága a baksába kerülő tammnyiségtől függ. A kör (baksahely) átmérőjének minden méterére 5 folyóméter fát számítanak. (A 8. sz. képen látható készüllőben levő baksahely átmérője 8 méter, amire 40 folyóméter fát fognak rakni.) A baksahelyet gondosan egyenletesre, kupac- és gödörmentesen kell kiképezni, közepe valamivel magasabb, míg szélei felé lejtősödő. Hogy a lejtősodás egyenletes-e,

kell lenni, mint a szérűnek. A munka eredményessége sokban függ a baksahelytől is.

Hegyi erdőben azonban nem minden áll a szénégetők rendelkezésére elegendő vízszintes és egyenletes földterület baksahelynek, hanem sokszor lejtő, meredek hegylalátakon is kénytelenek ilyent készíteni. A lejtős helyen fából terraszt készítenek s azt földdel kitöltenek (10 kép). Van olyan baksahely is, amelyet padlószerűen, fából rónak össze : alja üres, tetéjére vastagon földet terítenek, más-különben nagyon sok földet kellene oda-hordani.

Meredek lejtőnél megfelelő magasságú oszlopokat állítanak, ezekre gerendát fektetnek és erre jön a padló vagy mennyezet-szerűen a hasított és egyéb vékonyabb fa (11. kép). A talajnak ilyenszerű kiegészítésére azért kénytérülnek, mert a fák helyen meredek hegylalban van (métereikbe rakva) s azt más helyre szállítani sok időt és nehéz munkát igényelne. A szénégetéssel többnyire szegény emberek foglalkoznak, akiknek a fahordásra sem lovuk, sem ökrük nincs s ha volna, akkor is a hely nem minden alkalmas szállítóeszközök használatára. A leírtak szerint a baksahely készítése nagy gondot és sok fáradságot igényel.

Mikor a baksahely kész, következik a fahordás és baksarakás. Az égetendő fát bármelyik évszakban döntik, 130 cm. hosszúságban felvágják, majd hasogatva méterbe rakják és száradni hagyják. Jó szemet csak száraz fából lehet égetni. (Szenet bükk és cserfából lehet égetni, de jobb a bükk.)

A vágás két ember által kezelt ill. huzott fürésszel történik (12.

17. kép. A baksabél töltése gyűjtőfával.

18. kép. A teleltöltött baksabelet körülrakják vékony fával.

kép), a hasítás baltával és ékkel. A hasábfát télen gyalogszánon hordva méterbe rakják és így áll az szénégetésig. Az égetés alkalmával a méterben álló hasábfákat méterhordó kis szekérrel (13. kép) hordják. Lejtős, meredek helyen azonban a hordás kis számon történik (14. kép). A méterhordó szekeret és szánt gyaloguton emberi erővel húzzák. A méterhordó szekerre kb. $\frac{1}{4}$ -ed folyóméter fát lehet rakni. Nagy Márton András (76 éves) szerint a hasábfá hosszát a rakandó baksa

19. kép. A baksarakás kezdete.

20. kép. A baksarakás haladottabb állapotban.

21. kép. Befejezett baksarakás.

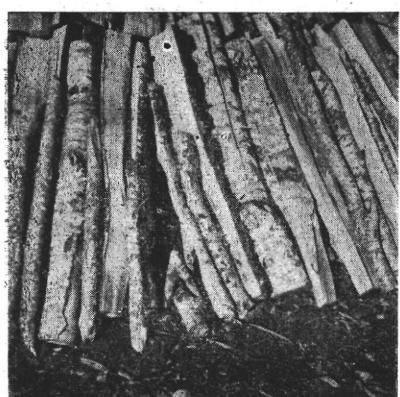
22. kép. Lapigyűjtés kosárban.

nagysága határozza meg, Nagy baksánál az egy méter hosszúra vágott fát egymás fölé három sorba (emeletesen rakják. Ha kisebb, úgy egy méternél hosszabbra vágják a fát. Egy baksába 10–60 folyóméter fa kerül, de vannak 100–120 folyóméteres baksák is.

A baksar rakása. Előbb bevernek a földbe két darab vékonyabb hasáb fát egymásfelé döntve, végüköt vesszővel vagy gyökérrel összekötik. Ezekhez két darab vékony, deszkaszerű rövidebb hasábot élére

állítanak (15. kép), majd az előbbiekre keresztbe ugyanilyen fadarabokat, úgyhogy ezekkel egy kis négyzetes üreget alakítanak (16. kép). Az üreg fölött a két levert hasábfa közét forgáccsal és egyébb épületfa faragásból, gyalulásból származó fahulladékkal kitöltik (17. kép). A kis üreg hátsó oldalát (lyukát) felállított vékony gyujtóbával szintén berakják (18. kép). Negyedik oldala — kürtő- kemence-szerű lyuk — nyitva marad, mely a begyjtásra szolgál. A lyuk szája minden keletrre nyitott. Ezt a gyujtóbából készült építményt *baksabél*nek nevezik, amely a baksa közepe és kezdete is. A *baksabél* köré állítják azután a fasabokat (19. kép), de az egyik oldalon (rendszerint a keletin) a baksabél szájától egészen a baksa széléig kb. 15 cm. széles rést — gyujtóbákat — hagynak: ezen a résen keresztül történik a baksa meggyujtása.

23. kép. A baksa befedés közben.

24. kép. A gyujtóbálik nyilása: látható a gyujtórúd és az erősítésére szolgáló ágasfa.

betetőzése, ami rövidre vágott baksa hasonló egy kupolatetőhöz (21. kép). Egy 60 folyómétert befogadó baksát két ember 4—5 nap alatt rak meg, ha a baksahely már kész.

Mikor a baksa rakása kész, *lapival* (lehullott falevél) betakarják, hogy a borító föld a hasábok közé ne perejjen. A lapit vasgereblyé-

kissé ferdén állítják. Nagy baksákon a fasabokat egymásra emeletesen rakják, többnyire azonban két sorba, míg a harmadik sornak a baksa tetejére az u. n. *csűrük* (rövidre vágott vékonyabb fa) kerül. Ha három sorba rakják a fasabokat, akkor azokat a rendesnél rövidebbre vágják. Mikor az első sorból bizonyos nagyságú kört megraktak, megkezdik a második sort, úgyhogy azt lehet mondani, hogy a két sor rakása majdnem egyidejűleg történik (20. kép). Ha nem ilyen sorrend szerint rakkák, hanem az első sort végig s utána a másodikat, úgy a másodikhoz való fasabokat adogatni kellene, míg az előző eljárással minden sort a földön állva lehet rakkni. Mikor már a sorok berakása befejeződött, következik a baksa vékonyabb fával történik. A befejezett

vel gyűjtik, munkáját lapihuzásnak nevezik. Lapihuzás előtt kiszedik a levelek közül a fadarabokat, galyakat stb., mert ha azok a baksát borító lapi közé kerülnek, úgy a már kiégett baksában tovább égnek és nehezítik a tisztálást. A lapit csomókba, kupacokba rakják s mogyorófa vesszőből font u. n. szentoltó kasban szállítják a baksához

le-takarítás alkalmával (22. kép). A lapival való letakarás előtt a baksára gyűjtőlik ába karvastagságú és 4—5 m. hosszú (aszerint, milyen nagy a baksá) rudat helyeznek, melyet a gyűjtőlik szájánál egy ágai-val lefelé földbe vert ágasfával erősítenek (24. kép). Az ágasfának az a rendeltetése, hogy a lapival és a földdel való letakarás alkalmával a gyűjtőlik száját a betömödéstől megóvja. A ru-

dát gyűjtés előtt kiveszik s az egyik — vékonyabbik — végére erősítik a gyutacsot. A lapita aztán kb. 10 cm. földet rakanak. A földet a baksá körül vágott árokóból nyerik. A baksá legtetején kb. 20—30 cm. átmérőjű rést fedetlenül hagynak avégből, hogy a baksá gyorsabban gyuljon meg. A rést kb. egy órával a gyűjtés után ugyanugy be kell födni lapival és földdel, mint a baksá többi részét. Ezen a lyukon kívül egészen a föld színénél a baksá négy oldalán 1—1 (összesen négy) félkör alakú lábot (fedetlen helyet, lyukat) hagynak, amelyek kb. 20 cm. szélesek és 15 cm. magasak. A lábokat addig hagyják nyitva, amíg a baksá belét nem töltik ki.

Amikor a baksá lapival és földdel le van takarva, következik a gyűjtés. Erre a cérala már említett (a gyűjtőlikba helyezett) rúd végére vékonyra hasított puha fát kötnek seprőszerűen (25. kép), majd meggyűjtják s a gyűjtőlikön át begyűjtják a baksá belét (26. kép). A bedugott gyűjtő-rúdat addig kell kézben tartani, amíg a baksá-bél meg nem gyullad (27. kép). A gyűjtés mindenkor a kora hajnali órákban történik. Begyűjtáskor a baksá tetejétől 70—100 cm.-nyire négy oldalon egy-egy lyukat (összesen négy) szelelőt nyitnak : a szelelönyilások neve *forum*. A begyűjtés után a tűz felmegy a tetőig

25. kép. Elökészület a baksá begyűjtéséhez.

26. kép. A gyűjtőrúd betolása a gyűjtőlikba.

és onnan terjed köroskörül és lefele. Amikor a tűz a tetőig ért, a tetőn levő rést (lyukat) betakarják lapival és földdel, hogy a tűz „ne égjen nagyon szorgosan és csináljon magának lyukot”, sőt a baksá tetejét bottal *bebotolják*, hogy lasabban égjen (28. kép). Ezt a műveletet nagyon óvatosan kell végezni, nehogy a botolással foglalatoskodó belesüppedjen a baksába. Ezért a baksá tetejére nem szabad felmenni, s azt a pontot ahova lépni akar, előbb lapáttal meg kell tapogatni. Ezt az óvintézkedést szerencsétlenségek váltották ki, amikor is az kellő óvatosságot nem tanúsító beleesett a lyukba és bennéget a baksába. Ez különösen nagy baksánál történhetik meg.

A 76 éves Nagy Márton András szerint (aki fiatal korától kezdve szénégető volt) az első forumokat a felső lyuk betömésével egyidejűleg kell csinálni a tetőtől egy méternyire. A forumokat kb. 3 cm. átmérőjű fadarabbal csinálják. A forumok a biztonsági szelep szerepét töltik be és a képződő gőz kivezetésére szolgálnak. Ha a baksán nem hagnának lábakat és nem csinálnának forumokat, a gőz elvetné a baksát, ellőné magát a baksá, felrobbaná. „Ágyudörgés-szérű óriási robbajjal veti el magát a baksá” — mondja Tilán Gy. László. Néha teljes

fél oldalát veti el, mint az igazi robbanás. Ilyenkor már a szomszédos szénégetők segítségét is igénybe kell venni, hogy minél gyorsabb segítséggel a kárt a lehetőséghöz képest lecsökkentsék. Ha a segítség nem elég gyorsan jön, a megmaradt fa szabadon érintkezik levegővel, az egész baksá lángba borul és rövidesen el is ég.

Egy területen több ember, illetve 2—3 emberből álló néhány tár-

27. kép. A baksá begyújtás után.

28. kép. A baksá tetejének botolása.

saság is éget. Ezek hívás nélkül is egymás segítségére sietnek, amikor meghallják a robbanást, de egyébb dolgokban is segítik egymást. A felrobbant baksa körüli munkát nagyban megnehezíti, hogy a lapi összekeveredik a földdel, ami nehézkessé teszi a lapáttal való mun-

29. kép. A gyujtőlik fával való betömése.

30. kép. A baksabél töltésére szolgáló „csűrük”-ök.

kát. Ez a magyarázata, hogy a baksát kora hajnali órákban gyújtják meg, hogy még az éjjel beállta előtt menjenek végbe azok a folyamatok, amelyek a robbanást előidézik és amelyek többnyire az első napon állanak elő.

Néha robbanás nélkül is keletkezik lyuk a baksa valamelyik részén, azt csűrükkel kell kitölteni, lapival majd földdel letakarni, máskülönben a baksa több levegőt kap a szükségesnél, lánggal kezd égni s az egész baksa hirtelen — el-szenesedés nélkül — ég el. Ha azonnal észreveszik a keletkezett lyukat — vagyis az még nem nagy, — akkor azt bottal (bunkóval) bebotolják és ezzel elejét veszik a kárnak. Ha nem vigyáznak a baksára, úgy a végén szén helyett hamu kerül ki. Ha a szénégető megállapított díjért más valaki részére égeti a szenet s a baksa az ő hibájából ég hamuvá, köteles a fát megfizetni a munkaadónak u. i. a gyakorlat alapján pontosan tudják, hogy mennyi fának mennyi szén felel meg s így mennyi szén kerül ki egy folyó-

31. kép. A baksabélnek töltéséhez való előkészítése.

méterből, illetve az egész baksából. (Egy folyóméterre száraz, jó fából 5, nedves fából 4 hektót számítanak.) A szénégetőknek jóformán egy percre sem szabad elhagyni a baksa vigyázását, a gyújtás utáni első két napon csak felváltva alhatnak. A baksának csak gózölögye szabad égnie, nem pedig füstölve. Ha a baksa kék füsttel ég, azt jelenti, hogy kár van benne. A baksának láng nélkül lassan kell ki izzani, úgyhogy a szén egy darabban, kemény maradjon, „A jól égett szén ugy cseng, mint a cserépedény.”

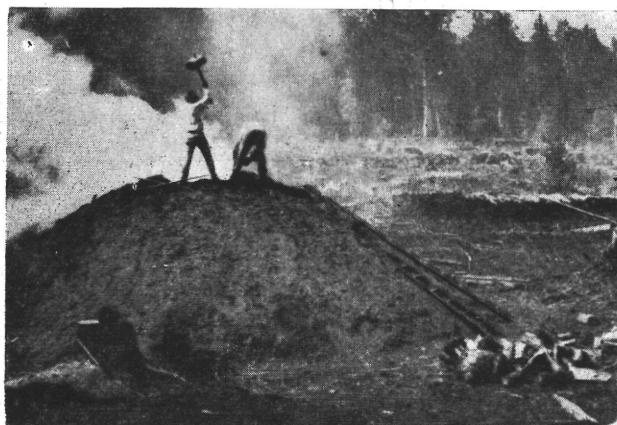
A baksa belétől annak szélénig elég nagy részt képző gyújtólikat — amikor a baksa már jól ég — tele kell tölteni. A töltéshez dorongfáthasználnak (29. kép). A betömött lyukat előbb lapival, majd földdel ugyanúgy betakarják, mint a baksa többi részét, hogy az túl sok levegőt ne kapjon. A gyújtóliknak földdel való betakarása a begyújtás után történik.

A lábaknak lapival és földdel való betakarása a baksa illetve a baksabél töltése után következik. Ez alatt azt kell érteni, hogy amikor a tűz a baksa tetejéig ér el, a baksa közepén olyan nagy lyuk keletkezik, amelybe egy ember is beleférne. Ezt a lyukat (a belet) ki kell tölteni. Megjegyzendő, hogy

a baksa töltése nem egy alkalommal, hanem kétszer, esetleg háromszor történik. A begyújtás után u. i. $1\frac{1}{2}$ —2 óra mulva a baksa teteje meglyukad (a lyuk még kicsi) s csak részleges töltés válik szükségessé. Ilyenkor a lyukba csak 8—10 csűrüköt (30. kép) dugnak, amelyet lapival és vékony réteg földdel takarnak, hogy a baksa ne égjen hirtelen. A baksa illetve a baksabél végleges töltése a begyújtás után csak

32. kép. A baksabél töltésére szolgáló csűrük felszállítása ölbén, vagy kosárban.

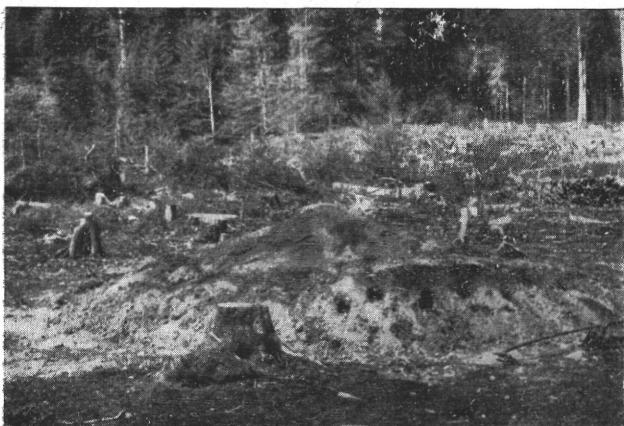
33. kép. A baksa töltése.

34. kép. A baksabél megtöltése után nyilásának lapival és föddel való befedése.

35. kép. A baksabél töltése után a forumok lejebb kerültek.

36. kép. Baksa kilencedik napra a gyűjtés után.

kb. 8 óra mulva történik meg. Töltés előtt kinyitják a baksa tetejét (a földet és a lapit félrehúzzák), majd hosszú rúddal piszkálják, döngetik a lyukat, hogy jobban lehessen tölteni (31. kép). A csűrüköket ölbén vagy kosárban viszik lajtorján a baksa tetejére (32. kép). Töltés közben a csűrüköket botolni kell, hogy hézag ne maradjon köztük (33. kép). Töltés után a baksa tetejét lapival és föddel újból letakarják (34. kép). A baksát töltéséhez kb. egy folyóméter fa szükséges, azonban megesik az is, hogy a baksát végleges töltés után, ismételten kell tölteni.

Végleges töltés előltaforumokat (a tetőtől egy méternyire nyitott lyukakat) betakarják, de töltés után helyettük kb. 50 cm.-rel lejjebb újabb nyolc lyukat fúrnak. Borbényi Márton szerint a forumoknak addig kell nyitva maradniok, amíg kék füst nem jön ki rajtuk. Ha kék füst jön ki a forumokon, azonnal el kell azokat zárnai és lejebb (35. kép) újakat csinálni. Ezek után a harmadik és negyedik sor forum következik. A negyedik sor egészben a föld színén van s csak akkor takarják le, amikor a

37. kép. A földnek a baksáról vonóval való lehúzása.

38. kép. A baksában keletkezett gödörnek faszénnel való kitöltése.

39. kép. Tisztálás után finom porral ujból letakarják a baksát.

40. kép. Tisztálás után kiégett és porral betakart baksa.

41. kép. Szénhúzás.

42. kép. A szén félrehúzása.

baksa már teljesen kiég. Az égés u. i. mindig felülről lefelé terjed. Mikor a felső rész már szénné égett, az alsó rész még mindig ég és ennek megfelelően a forum sorok is lejjebb, lejjebb kerülnek (36. kép). A gyújtástól a kiégésig 10–12 nap szükséges: 40 méteres (amely baksába 40 folyóméter fát raktak) 10, 50 méteres 11 és 60 méteres-nek 12 nap szükséges. A baksa égését a hőmérséklet is befolyásolja; minél hűvösebb az időjárás annál gyorsabban ég, viszont minél melegebb, annál lassabban. A baksa a negyedik forumsor betakarása után két napig érintetlen marad (ez a két nap is beleszámít az égetési időbe), ekkor már teljesen ki van égetve és betakarva. A baksa kiégett voltát arról lehet felismerni, hogy már nem gőzölög. Ezután következik a baksa kibontása.

Első művelet a tisztítás, ami alatt nem a szén tisztítását kell érteni, hanem azt a műveletet, amikor a baksát fedő földréteget távolítják el. A földet a baksáról lehúzzák, a föld között levő köveket vasgebrelyével (lapihuzó gereblye) kivágják a

széndarabokat, valamint egyéb dolgokat az ú. n. szénahúzó-gereblyével és kézzel kiszedik, hogy csak a tisztta és finom por maradjon vissza. A földet porzóvonó-val (vonó) húzzák le (37. kép). Ha a föld lehúzása után a baksza valamelyik részén gödröt látnak, azt a földből kiszedett szénnel kitöltik (38. kép). Ha ilyen gödör nincs, a szén kívül marad. Mikor a tisztálási munka befejeződött, a megtisztított porral a baksát újból letakarják — most már lapi nélkül, — hogy ki-aludjon (39. kép). Igy marad a baksza legalább egy napig, de maradhat akár néhány napig is, mert most már égési folyamat nincs és kár nem származhat, ha jól van letakarva és levegőt nem kap, illetve nem lyukad ki valahol (40. kép).

A következő művelet a szén tisztázása, amit szénahúzásnak neveznek. A baksza minden kívülről befelé alszik ki. A ki-aludt részt le kell húzni, vagyis kiszenni. A szénhúzásnál a földet nem kell lehúzni, hanem a szenet vaskankóval húzzák ki a por alól, kikaparják (41. kép). Természetesen a szénnel együtt por is kerül le a baksáról, de vissza is marad. A lehúzott szenet szénahúzó fagerblyével félrehúzzák és portalanítják: kifejezésük szerint a port kivágják (42. és 43.

43. kép. A szén portalanítása.

44. kép. A baksza ki nem aludt részeinek porral való betakarása.

kép). Ha a baksában még ki nem aludt helyre akadnak, azt porral azonnal betakarják (44. kép). Ha a lehúzott és portalanított szén között ki nem aludt darab akadna, azt visszadobják a baksába és letakarják (ha a baksában még marad szén) amire az rövidesen kialszik, ha ez nem következnék be, úgy vizzel lelocsolják. A kisebb izzó darabokat egyszerűen leköpik, vagy félere dobva kevés vizet öntenek rá. A szén-

nek vízzel való oltása nem nagyon tanácsos, mert rontja a szén minőségét, de igen gyakran elkerülhetetlen u. i. a már kitisztított szén néha meggyullad s akkor már vízhez kell folyamodni (45. kép) Ezért nagyon figyelnek arra, hogy a szén között ne maradjon parazsas darab és a már portalanított — megtisztított — szenet kezükbe véve darabonkint is mégnézik (46. kép). A szenet csak addig a rétegig lehetséges, hogy lehúzni, ameddig az kialudt, vagy csak annyit, amennyit a rendelkezésre álló szálító eszköz egyszerre elvihet. Tehát a szénhúzás többször ismétlődik mindaddig, amíg az egész baksa el nem fogy. minden esetben a baksában maradt szenet porral újra letakarják. Portalanítás után a szenet szénmerő vas villával széntöltögető kasba rakják (47. kép). A kasból szekérre kerül a szén (48. kép).

45. kép. A meggyulladt szenet vizzel oltják.

46. kép. A szenet darabonkint átvizsgálják.

szakerült a szekérnek csak vasalkatrészeit találta az uton, az raktáraknál előfordult, hogy a szekérrel levő szén kigyulladt. Ha idejében nem veszik észre, úgy a szekérrel együtt elég a raktárba. A szénégetők enlitenek egy régebben megtörtént esetet, amikor egy fuvaros útközben legeltette lovait, ő maga azalatt elment valahova, amikor visz-

A baksa szélein kiégés után minden maradnak vissza 10—20 cm. hosszú elégetlen hasábmaradványok, amelyeket a következő baksához használnak el gyűjtőfának. A visszamaradt fa neve szintén csűrük.

40 méteres baksából kb. 200 hektó szenet nyernek, ha száraz a

Néha megesik, hogy véletlenül tüzes darab marad a szén között, ilyenkor előfordul, hogy a szekérrel levő szén kigyulladt. Ha idejében nem veszik észre, úgy a szekérrel együtt elég a raktárba. A szénégetők enlitenek egy régebben megtörtént esetet, amikor egy fuvaros útközben legeltette lovait, ő maga azalatt elment valahova, amikor visz-

fa. Egy hektóban 20—25 kg. szén van. A szenet Székelyvarságról Gyergyóba szállítják, ahol az idén (1941-ben) egy hektóért 2 pengőt, 2 pengő 50 fillért kaptak. Az ut oda-vissza négy nap.

Szénégető szerszámok (49. kép). Szénhúzó gereblye : nyele 190 cm. hosszú fenyőfa ; feje bükkfa, 50 cm. hosszú, fogai száma 7, gömbölyű bükkfa. 2. Szénhúzó kankó : kankó hossza 30 cm., nyele hossza 163; cm. bükkfa. 3.

Vaslapát, mellyel a baksá helyét csinálják és a földet hánynak a baksára : nyele 130 cm. hosszú mogyorófa ; köpüje 10 cm. hosszú ; feje hossza 30, szélessége 27 cm. 4. Porzóvonó, melyet tisztálás alkalmával a baksát borító föld lehúzására használnak. Nyele bükkfa ; hossza 31, szélessége 18 cm. 5. Vassereblye : lapihúzónak is nevezik. Nyele hossza 164 cm., feje hossza 35 cm., 14 drb. 7 cm. hosszú fogva van. Szénmerő villa : nyele hossza 125 cm., feje hossza 38, szélessége 25 cm. (50. kép) 1. Fejszekapa : nyele hossza 72 cm., feje hossza 24, szélessége 11 cm. 2. Fejsze : nyele hossza 84 cm.; bükkfa. Fejehossza 19, szélessége 11 cm. 3. Bot : fahasogatására és a baksá botolására szolgál ; bükkfa. 4. Széntölöttök : hossza 90

cm., szélessége 65 cm., mélysége 24 cm.; fonott mogyorófa. A kashoz használt mogyorófavesszőt bicskával egy kicsit bemetszik kb. 3—4 mm. mélyen és a vesszőt térdre fektetve hajtogaik, amikor a vessző olyan vastagságban hasad végig, amilyen mélyen csinálták a bevágást. Ezt a kihasított, szalagszerű darabot kávának nevezik. 5. Fürész : hossza 145 cm., szélessége 14 cm. 6 Lajtorja anyaga fenyő. Ezen kusznak a baksára. Méterhordó szekér (13. kép), amelyen a méterben álló hasáb-

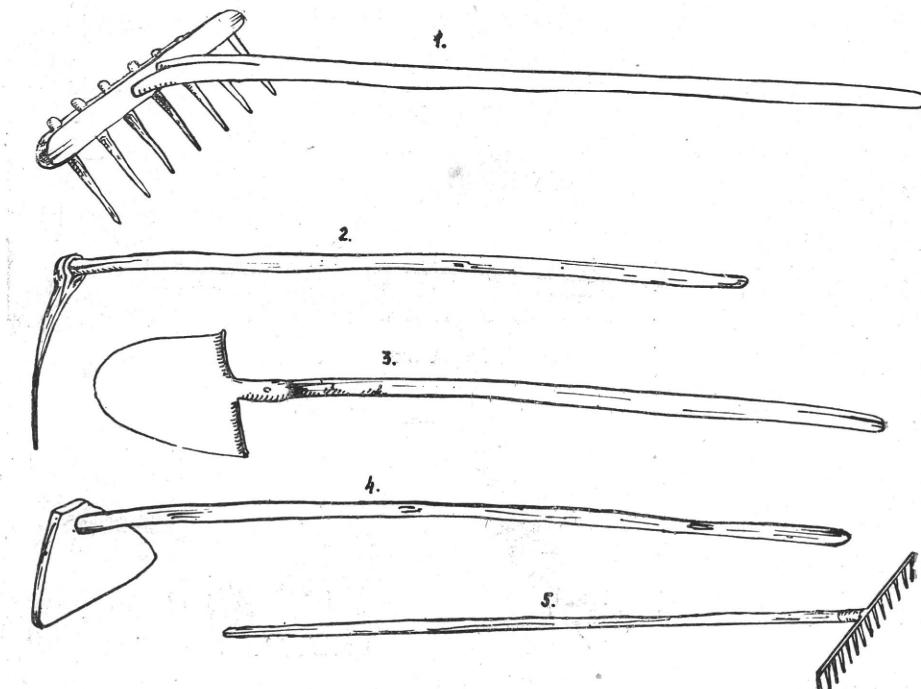

47. kép. A szenet széntöltő-kasba rakják.

48. kép. Szénszállító szekér.

fát hordják a baksához. A szekérre kb. $\frac{1}{4}$ folyóméter fát lehet rakni. Emberi erővel huzzák. A szekér kerekei hasított és kikerekített bükkfából készülnek: tulajdonképen hasított deszka. A hátsó kerekek átmérője 40 cm., az elülsőké 35 cm. A kerekek vastagsága 5 cm., kerékfejrész 9 cm., a keréktáv úgy az első, mint a hátsó kerekeknél 85 cm. A fergettyű az elülső tengelyen van és fordulásra (sürülésre) szolgál, hossza 85 cm. vastagsága 4'5x6'5 cm. A fergettyűt a tengellyel és a szekér utóágasával összekötő szeg neve derékszeg, amely körül fordul a tengely illetve az ágas és a fergettyű. Négy darab rakoncája van, kettő a fergettyün, kettő a hátsó tengelyen. Az egész szekér bükkfából készült. Két rúdja van, amelyek húzásra szolgálnak, hosszuk 210

49. kép. Szénégető szerszámok : 1. Szénhúzó gereblye, 2. Szénhúzó kankó,
3. Vaslapát, 4. Porzónó, 5. Vasgereblye.

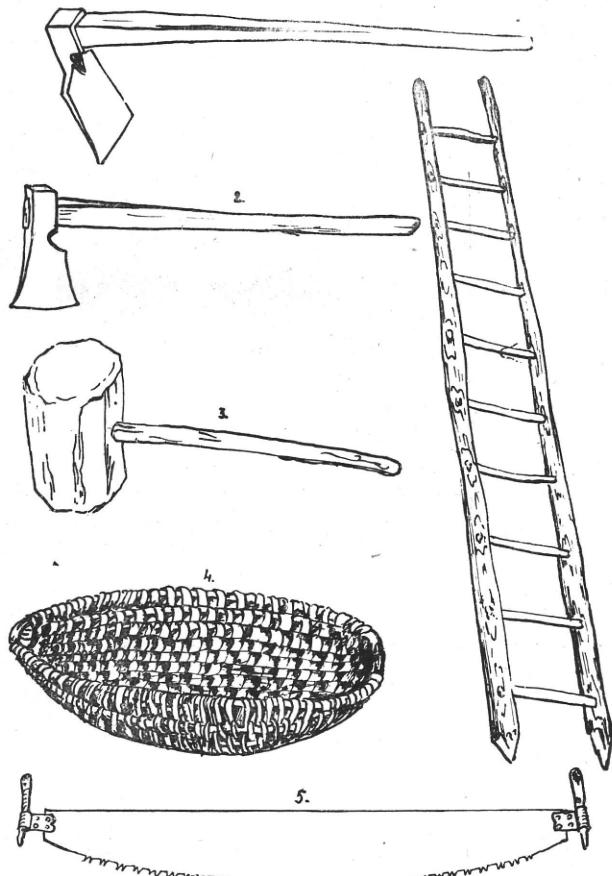
cm., anyaguk mogyorófa. 14) Szán (14. kép) amellyel télen az erdőben méterfát szállítanak összerakás céljából. Gyaloguton emberi erővel vontatják. Ilyen szánon hordják nyáron meredek hegyoldalban, lejtős helyen a méterfát a baksához. Szánáll hossza 180 cm., négy darab felsőfa hossza 115 cm., elül két ív alakú fa van, amelyeknél fogva huzzák a megrakott szánt.

Mivel a szénégetők állandóan kint vannak az erdőn, eső szél és hideg ellen maguknak kalibát építenek. Előbb három ágasfát akasztanak össze ágainál fogva egymással szemben, ez tulajdonképpen a kaliba váza, amelyhez támasztva állítják a többi fát. Erre sem szalma, sem más fedőanyag nem kerül. A kaliba köralakú, tüzet a közepére

raknak és a tűz körül feküsznek. Amíg el nem alszanak, méséket, tréfákat mondanak egymásnak (51. kép).

A kalibán kívül van még egy másik-féle enyhelyük is. Ezit rendesen a kazalbarrakott méterfaoldalához állítják. A kazal oldala elé két ágasfát állítanak, melyre keresztfát fektetnek. E keresztfától a kazalig sűrűn egymásmellé tetőfákat helyeznek. Oldalakat nem rakknak s így csak felülről és a kazal-farakás oldaláról vannak szél-től, naptól, esőtől megvédve benne (52. kép).

A favágók kalibája más rendszerű, mint a szénégetőké. Amíg a szénégetők letarolt erdőterületeken munkálkodnak, addig a favágóknak tetszsük szerinti fámmennyiség áll rendel-

50. kép. Szénégető szerszámok : 1. Fejszekapa, 2. Fejsze, 3. Bot, 4. Széntöltő kas, 5. Fűrész, 6. Lajtorja.

51. kép. Szénégetők kalibája.

52. kép. Szénégetők enyhelye.

kezésükre. A kaliba alapját 2—3 sor borona képezi. Az első és hátsó oldal közepén megfelelő távolságban két-két oszlop (ágas) van felállítva. Az azonos oldalon fekvő ágasokat az ú. n. *pirje-fák* kötik össze. A pirje-fákat (s így az oszlopokat is — *kocs* — homlokzat) fezítíti. Az első oldal ágas fái közti nyílás képezi az ajtót. Az első és

53. kép. Favágók kalibája.

hátsó falakat, oldalakat vörös fenyőfákéregből készítik (53. kép), de vannak teljesen borona oldalak is (54. kép). A tetőoldalakat a boronára és pirje-fákra fektetett kb. karvastagságú kaliba lécekkel fedik be. Ezekre a lécekre ugyancsak vörös fenyőfa-kérget borítanak, amely kér-

54. kép. Favágók kalibája hátulról.
Első és hátsó fala boronából.

get földön nyugvó és a pirjefákra támasztott gerendákkal biztosítanak a szél ellen. A pirjefák közötti rész a tetőn nyitva marad s ez a nyílás a kalibában gerjesztett tűz füstjének kivezetésére szolgál. A tüzet a kaliba közepén rakják. A hátsó és első oldal boronáit karókkal fogják össze. A hosszoldalakon (a tűzhelytől balra és jobbra) pihen-

nek a favágó munkások, akiknek a fekvőhelye a kaliba közepénr a-kott tűztől gerendával van elválasztva. A gerendán belül szalmával ágyaznak. Az 52. képen látható kaliba méretei: hossza 5 m., szélessége 2'20 m.

A varsági erdők általában nincsenek messze a falutól s így a szénégetők az ételt hazulról hordják. Ők saját maguk reggelit és legfeljebb vacsorát főznek.

Tagán Galimdsán.

Holzausbeute und Kohlenbrenneri in Székelyvarság. (Kom. Udvarhely, Siebenbürgen.)

Székelyvarság ist keine alte Siedlung. Die Siedler waren die Armen der Gemeinde Oroszhegy, die anfangs nur ihre Tiere auf dieses Gebiet zur Weide trieben. Székelyvarság wurde als Verwaltungsgebiet im Jahre 1904, kirchlich im Jahre 1907 selbständig.

Wälder und Weiden wurden 19 Jahre nach der Trennung von Oroszhegy, im Jahre 1923 aufgeteilt. Gelegentlich der Trennung erhielt jeder das Recht auf ebensoviel Wald und Weide, wieviel er in Oroszhegy hatte. Wald und Weide sind Eigentum des Komposseorates.

Die Einwohnerschaft lebte in früheren Zeiten besonders aus der Ausbeutung des Waldes und auch heute ist dies ihre Hauptbeschäftigung. Die Holzausbeute unterlag seinerzeit keinerlei Beschränkung. Heute jedoch wird jedes Jahr zur Deckung des Bedarfes des Komposseorates der zum Abholzen bestimmte Teil bezeichnet. Von demselben kann jeder, je nach seinem Recht und zu einem festgesetzten Preis Holz erhalten. Vormals wurde jeder Baumstamm einzeln geschätzt und dann der Gesamtwert in einer Geldsumme bestimmt. Gegenwärtig wird die Menge des Holzes in Kubikmetern bestimmt davon bekommt jeder den ihm nach seinem Recht zukommenden Teil. Verfasser beschreibt die Art und Weise der Bestimmung der Holzmenge in Kubikmetern, ferner der Hergang des Holzfällens, das Schleppen der gefällten Baumstämme, usw.

In dem die Kohlenbrennerei beschreibenden Teil spricht Verfasser eingehend über die Auswahl des Ortes, wo die Kohlenbrennerei stattfinden soll. Zum Kohlenbrennen wählt man einen höher gelegenen Ort, welcher ebenso vorbereitet werden muss, wie eine Tenne. In Gebirgsgegenden steht jedoch den Kohlenbrennern nicht immer eine ebene und gleichmässige Erdfläche zur Verfügung. So wird auf abschüssigem Boden eine Terrasse aus Holz gebaut und diese dann mit Erde aufgefüllt (Abb. 10). Danach gibt der Verfasser eine eingehende Beschreibung von allen, mit der Kohlenbrennerei zusammenhängenden Arbeiten und bespricht dann ausführlich den Fortgang der Kohlenbrennerei, d. h. jede Phase derselben. Schliesslich werden die Kohlenbrennwerkzeuge beschrieben, sowie die Hütte der Forstarbeiter und Kohlenbrenner. Von alldem orientieren die Abbildungen.